

Gevangene in Farge: "Engelandvaarder" At Schoon

Arthur Alexander Schoon werd geboren op 2 mei 1920 in Amsterdam, als zoon van Emma Rehbock en Jacob Schoon.

Na de scheiding van zijn ouders in 1925 bracht At het grootste deel van zijn jeugd door aan de Oranje Nassaulaan 49 in Amsterdam. Daar woonde hij met zijn moeder, Emma Müller-Rehbock, zijn stiefvader, Hendrik Müller, met wie Emma Rehbock hertrouwd was, zijn twee zussen, zijn broer en zijn twee jongere halfbroers. Vader Müller was bankdirecteur, wat het gezin een goede financiële zekerheid bood. At en zijn overgrootouders, grootouders en andere familieleden, die eveneens in en rond Amsterdam woonden, onderhielden nauw contact met elkaar.

At volgde onderwijs aan het Barlaeus Gymnasium in Amsterdam, waar hij in 1939 zijn diploma haalde. Omdat was besloten dat de kinderen na de scheiding geen contact meer mochten hebben met hun eigen vader, zagen ze hem tijdens hun jeugd weinig of niet. At en zijn broer hadden als studenten kennelijk regelmatig (schriftelijk) contact met hem.

In 1942 werd At, die formeel rechten studeerde in Leiden, door de Duitsers gevangengezet als zogenaamde "Nacht- und Nebelgevangene". In Leiden was hij lid van studentenvereniging "Minerva" en sociaal actief, muzikaal aangelegd (hij speelde goed piano), leidde hij een zomerkamp voor middelbare scholieren en schreef hij toneelstukken en cabaretstukken. In maart 1942, tijdens de Duitse bezetting van zijn land, schreef hij een indrukwekkende verhandeling over verzet. Tijdens het schrijven hiervan werd hij blijkbaar gerekruteerd door de verzetsgroep rond Erik Hazelhoff Roelfzema.

Deze groep, die optrad namens de Nederlandse regering in ballingschap, gebruikte bewapende motorboten om belangrijke mensen uit het bezette Nederland op te halen en over de Noordzee naar Engeland te brengen.

Begin maart 1942 werd At benaderd door zijn studievriend Wim Tjeenk Willink, die namens Ernst de Jonge werkte voor Hazelhoff Roelfzema, later bekend als de "Soldaat van Oranje", om deel te nemen aan hun geheime verzetsplannen. In mei 1942 werd de groep verraden door Anton van der Waals, die er eveneens in was geslaagd lid te worden. At en Wim Tjeenk Willink werden op 28 mei 1942 gearresteerd in het zomerhuis "Die Duindistel" in Noordwijk, dat de verzetsgroep illegaal had gehuurd.

Tjeenk Willink, die de concentratiekampen overleefde, vertelde over zijn herinneringen aan de eerste, nog amateuristisch geënceneerde verzetsactiviteiten in het boek "Wachter op de Morgen" van Floris Bakels. Dit boek gaat over Kees Duthil en zijn "Kees Groep", die, nadat de "Hazelhoff Roelfzema Groep" door verraad was ontbonden, het verzet met zijn geheime transferactiviteiten (later bekend als de "England Game") met toenemende professionaliteit en succes voortzette. Duthil zelf werd in 1943 gearresteerd en ter dood veroordeeld.

At Schoon overleefde zijn drie jaar gevangenschap niet, die hij onder erbarmelijke omstandigheden doorbracht in twee zwaarbewaakte Nederlandse gevangenissen (deels in eenzame opsluiting) en de Duitse concentratiekampen Sachsenhausen, Bergen-Belsen en het Farge-subkamp Neuengamme. Hij stierf tijdens een van de laatste dodenmarsen in april 1945, onderweg van Farge naar station Bremervörde. In Farge werd At gedwongen mee te werken aan de bouw van de U-bootbunker "Valentin".

Er is een gedetailleerd verslag van At's laatste maanden door zijn medegevangene G.I.A. Manders uit september 1945. Manders was een van de zeven burgemeesters uit Brabant die in 1944 collectief weigerden mensen uit hun dorpen te sturen naar Duitse militaire projecten, en daarom zelf werden gearresteerd en op transport gesteld. Manders was de enige overlevende van deze groep burgemeesters. Hij bleef tot het einde bij At en beschrijft hoe At tijdens de dodenmars lange tijd probeerde de colonne bij te houden, in de hoop de bevrijding te kunnen ervaren en terug te keren naar zijn familie, met wie hij al die jaren geen contact had gehad. Slechts één laatste brief van At arriveerde bij een tante in Genève, vanuit Sachsenhausen. Uiteindelijk moest At opgeven vanwege totale uitputting door dysenterie en zakte hij in elkaar langs de kant van de weg, niet ver van het station van Bremervörde. Door Manders' mondelinge verklaring aan At's stiefvader, Hendrik Muller, in september 1945, beseftte de familie dat At niet meer zou terugkeren. Kort daarna, op 27 september 1945, liet de familie At Schoon officieel dood verklaren.

Burgemeester Manders schreef in 1946 een uitgebreid verslag over zijn ervaringen in het kamp. Dit verslag werd pas na zijn dood teruggevonden en in 1994 gepubliceerd in het tijdschrift "De Heemkring", het tijdschrift van de heemkundekring van Leende en Geldrop.

De zoektocht van At's nichtje Quinta, die At alleen kende van verhalen en foto's, en haar man Bart naar "Oom At" leidde hen in 2007 naar het pad waar At Schoon stierf. Ze bezochten ook de plek waar hij hoogstwaarschijnlijk begraven ligt in een massagraf uit een concentratiekamp. Zijn transport in 1945 was herkenbaar aan de gestreepte kleding van de concentratiekampgevangenen.

Het lot van Ad Schoon kon voornamelijk worden getraceerd met behulp van Duitse instellingen, waaronder de Duitse Oorlogsgravencommissie en het Rode Kruis. Het leeuwendeel is echter te danken aan de inspanningen en hulp van de Duitse historicus Klaus Volland, die uitgebreid onderzoek deed naar de gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog in de omgeving van Bremervörde. Hij richtte ook een gedenkteken en een documentatiecentrum op in het aldaar gevestigde krijgsgevangenenkamp Sandbostel, waarvan sommige delen nog origineel zijn. Dit centrum bevat informatie, film- en fotomateriaal over de gebeurtenissen in het gebied.

Volland bracht At's familie ook in contact met lokale getuigen die de transporten van 2 april 1945 hadden gezien en meegemaakt. Niet iedereen kon erover vertellen.

Sinds 2015 zijn At's foto en verhaal opgenomen in de permanente tentoonstelling in de "Gedenkplaats Valentin Bunker" in Bremen-Farge. Deze bunker werd tijdens de Tweede Wereldoorlog door de nazi's gebouwd voor de geplande productie van onderzeeboten. Deze plek herdenkt de dwangarbeiders en gevangenen die omkwamen door de naziterreur.

Farge was de laatste verblijfplaats van At Schoon. Na het Britse bombardement op deze bunker werden de gevangenen die daar achterbleven eerst te voet via Bremervörde in april 1945 afgevoerd en later per trein naar de Baltische kust (inclusief Cap d'Arcona). At Schoon was daar één van.

Een grote digitale afbeelding van At Schoon en een aantal andere gevangenen hangt nu op een van de bunkerwanden in Farge, en zijn verhaal wordt door de aanwezigen opgetekend. De familie van At Schoon, samen met een groot aantal andere gasten uit diverse landen, was uitgenodigd voor de opening van dit monument in 2015 en was ook aanwezig. Zo kon At's jongste broer, Lex, 70 jaar na de oorlog afscheid nemen van zijn oudere broer. Het was een ontroerende gebeurtenis voor hem en zijn familie.

Sinds december 2016 wordt At's verhaal ook in beeld en woord gepresenteerd in het Engelandvaardersmuseum in Noordwijk, dat in 2015 werd geopend door Koning Willem-Alexander.

(Auteur: Mevrouw Quinta Holthuis-Nutbey, nicht van Ad Schoon, Deventer/NL, januari 2017)